

“ILMIY TAFAKKUR VA ZAMONAVIY TADQIQOTLAR: MUAMMOLAR, YECHIMLAR VA ISTIQBOLLAR” MAVZUSIDAGI RESPUBLIKA ILMIY KONFERENSIYASI
Qabul qilindi: 2-sentabr 2026-yil • Ma’qullandi: 8-sentabr 2026-yil • Nashr qilindi: 9-sentabr 2026-yil

SHAHAR MUHITINI SHAKLLANTIRISHDA LANDSHAFT ARXITEKTURASI VA YASHIL HUDUDLARDAN SAMARALI FOYDALANISH

Satimov Pirnapas Alimboy o‘g‘li
СП ООО «EXPECTED HOMES>> BOSH MUHANDISI

Annotatsiya. Mazkur tezisda shahar muhitini shakllantirishda landshaft arxitekturasi va yashil hududlarning ekologik, funksional va estetik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Shaharlarning jadal rivojlanishi sharoitida yashil makonlarni alohida obyektlar sifatida emas, balki turar-joy, transport, jamoat va rekreatsiya hududlari bilan bog‘langan yagona ekologik-rejalashtirish tizimi sifatida tashkil etish zarurligi asoslanadi. Yashil hududlarni joylashtirishda mahalliy iqlim, suv resurslari, aholi ehtiyojlari va mavjud shaharsozlik tuzilmasini hisobga olish bo‘yicha takliflar ishlab chiqiladi.

Kalit so‘zlar: landshaft arxitekturasi, shahar muhiti, yashil hudud, yashil infratuzilma, shaharsozlik, rekreatsiya, ekologik barqarorlik, jamoat makoni, mikroiqlim.

Kirish

Urbanizatsiya jarayonlarining jadallashuvi shahar hududlarida qurilish zichligi, transport oqimi, muhandislik infratuzilmasi va aholining jamoat makonlariga bo‘lgan ehtiyojini oshirmoqda. Bunday sharoitda yashil hududlar shahar makonining oddiy bezagi emas, balki ekologik barqarorlikni ta’minlovchi muhim infratuzilma sifatida qaralishi lozim.

O‘zbekiston sharoitida masalaning dolzarbligi issiq va quruq iqlim, suv resurslaridan oqilona foydalanish, chang va havoning ifloslanishi kabi omillar bilan yanada kuchayadi. 2026-yilgi davlat ekologik loyihalarida shaharlarda ko‘kalamzorlashtirishni kengaytirish va ekologik barqarorlikni kuchaytirish ustuvor vazifa sifatida belgilangan. 2030-yilgacha mamlakatning ko‘kalamzorlashtirish darajasini 30 foizga yetkazish maqsadi qayd etilgan.

Toshkent shahrini rivojlantirish bo‘yicha 2026-yilgi taqdimotda yashil hududlarni kengaytirish, qurilish loyihalari hududining kamida 30 foizini yashil zonalarga ajratish va

yangi jamoat bog‘larini tashkil etish vazifalari ko‘rsatilgan.

Tadqiqotning maqsadi - shahar muhitini shakllantirishda landshaft arxitekturasi va yashil hududlardan samarali foydalanish yo‘nalishlarini aniqlash hamda ularni shaharsozlik rejalashtirish bilan uyg‘unlashtirishga qaratilgan ilmiy-amaliy takliflarni ishlab chiqish.

Tadqiqot materiali va usullari

Tadqiqotda landshaft arxitekturasi, shaharsozlik, yashil infratuzilma va rekreatsion hududlarni tashkil etishga oid ilmiy-nazariy yondashuvlar hamda O‘zbekiston Respublikasida ekologik va shaharsozlik yo‘nalishida amalga oshirilayotgan rasmiy dasturlar tahlil qilindi. Tizimli tahlil, funksional-hududiy tahlil, qiyosiy tahlil, kuzatish va umumlashtirish usullaridan foydalanildi.

Yashil hududlarni baholashda ularning joylashuvi, aholiga qulayligi, piyoda va transport aloqalari, suv ta’minoti, o‘simliklarning iqlimga mosligi, rekreatsion sig‘imi va parvarishlash imkoniyatlari asosiy mezonlar sifatida olindi.

Asosiy qism

Landshaft arxitekturasi tabiiy va antropogen elementlarni yagona fazoviy kompozitsiyaga birlashtirish orqali shahar muhitining sifatini oshiradi. Park, xiyobon, bulvar, ko‘cha daraxtzorlari, turar-joy hovlilari va jamoat bog‘larini o‘zaro bog‘langan yashil tarmoq sifatida shakllantirish shahar landshaftining uzluksizligini kuchaytiradi.

Yashil hududlarning samaradorligi faqat ularning maydoni bilan emas, balki joylashuvi va funksional sifati bilan ham belgilanadi. Transport qatnovi yuqori ko‘chalarda daraxtzorlar soyali va himoyalovchi element sifatida xizmat qilishi mumkin. Turar-joy hududlarida esa yashil maydonlarni bolalar va boshqa aholining kundalik rekreatsiyasi uchun mo‘ljallangan jamoat makonlari bilan bog‘lash maqsadga muvofiq.

O‘simlik turlarini tanlashda mahalliy tabiiy-iqlimiy sharoit asosiy mezon bo‘lishi kerak. Qurg‘oqchil sharoitda suvga talabchan o‘simliklardan haddan tashqari foydalanish parvarishlash xarajatlarini oshiradi. Shuning uchun iqlimga chidamli turlar, suvni tejovchi sug‘orish tizimlari va muntazam monitoringni birgalikda qo‘llash zarur. 2026-yilgi “Green Belt” loyihasida ham iqlimga chidamli va qurg‘oqchilikka bardoshli daraxt-buta turlarini tanlash, suvni tejovchi sug‘orish hamda monitoringga alohida e’tibor qaratilgan.

Yashil hududlar shahar mikroiqlimini yaxshilashda ham muhim. Daraxt va butalar soyani ko‘paytiradi, qattiq qoplamalarning qizishini kamaytirishga yordam beradi, yashil koridorlar esa chang va shamol ta’sirini yumshatishi mumkin. Biroq bu samaraga erishish uchun ko‘kalamzorlashtirish shamol yo‘nalishi, suv ta’minoti, qurilish zichligi va mavjud landshaft bilan birgalikda loyihalanishi lozim.

Landshaft arxitekturasi jamoat makonlarining ijtimoiy faolligini oshirishga ham xizmat qiladi. Park va xiyobonlarda piyoda yo‘laklari, o‘tirish joylari, kichik me’moriy shakllar, yoritish va ochiq dam olish maydonlarining uyg‘unligi aholining hududdan foydalanishini kuchaytiradi. Shu bilan birga, landshaft elementlari shahar me’moriy qiyofasi bilan bir butun kompozitsiyani tashkil etishi kerak.

Yashil infratuzilmani tashkil etish modeli

Tadqiqot doirasida yashil hududlarni uch darajada tashkil etish taklif qilinadi. Birinchi daraja — mahalla va turar-joy miqyosidagi kundalik yashil makonlar. Ikkinchi daraja — tuman miqyosidagi park, xiyobon va rekreatsiya hududlari. Uchinchi daraja — shahar va shahar atrofi miqyosidagi yirik parklar, yashil belbog‘lar hamda tabiiy ekologik koridorlar.

Ushbu darajalarni piyoda yo‘laklari, ko‘cha daraxtzorlari, suv bo‘ylari va boshqa yashil elementlar orqali bog‘lash yashil infratuzilmaning uzluksizligini ta’minlaydi. Bunda mavjud tabiiy landshaft elementlarini saqlab qolish yangi yashil hududlarni yaratish bilan teng darajada muhimdir.

1-jadval

Yashil hududlarning shahar muhitidagi asosiy funksiyalari

Yo‘nalish	Asosiy vazifa	Kutiladigan natija
Ekologik	Havo va chang muhitiga ijobiy ta’sir	Ekologik sharoitni yaxshilash
Mikroiqlimiy	Soya, namlik va haroratni yumshatish	Issiqlik ta’sirini kamaytirish
Rekreatsion	Dam olish va bo‘sh vaqtni tashkil etish	Aholi farovonligini oshirish
Estetik	Fazoviy kompozitsiyani boyitish	Shahar qiyofasini yaxshilash
Ijtimoiy	Muloqot va jamoat faoliyati uchun makon	Ijtimoiy faollikni kuchaytirish

O‘zbekiston sharoitida amaliy yondashuvlar

O‘zbekistonda yashil hududlarni rivojlantirish davlat ekologik siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biridir. 2026-yilda yashil belbog‘larni kengaytirish, yangi jamoat bog‘larini tashkil etish, mavjud daraxtlarni asrash va yashil hududlarni uzoq muddatli boshqarish masalalari ilgari surildi. Rasmiy ma’lumotlarda yashil infratuzilma faqat ko‘chat ekish bilan cheklanmasdan, sug‘orish, parvarish, monitoring va huquqiy himoyani ham qamrab olishi kerakligi ta’kidlangan.

“Mening bog‘im” tashabbusida yashil hududlarni tashkil etishda mahalliy tuproq va iqlim sharoitlari, suv mavjudligi va aholining manfaatlarini hisobga olish nazarda tutilgan. Bu landshaft loyihalarini hududning real tabiiy imkoniyatlari bilan uyg‘unlashtirish zarurligini ko‘rsatadi.

Shaharsozlik nuqtayi nazaridan yashil hududlarni transport va piyoda tarmog‘i bilan bog‘lash ham muhimdir. Parklarning jamoat transporti bekatlari, piyoda yo‘laklari va velosiped yo‘nalishlari bilan tutashishi ularni kundalik shahar hayotining faol qismiga aylantiradi.

Ilmiy-amaliy takliflar

Birinchidan, shaharsozlik hujjatlarini ishlab chiqishda yashil hududlar bo‘yicha alohida rejalashtirish tizimini shakllantirish va uni transport, muhandislik hamda jamoat infratuzilmasi bilan birgalikda baholash maqsadga muvofiq.

Ikkinchidan, yashil hududlarni joylashtirishda faqat bo‘sh yer maydoniga emas, balki ekologik ehtiyoj yuqori bo‘lgan hududlarga ustuvorlik berish lozim. Qurilish zichligi yuqori, soyali makonlar kam va transport yuklamasi katta hududlarda yashil elementlarning ulushini oshirish maqsadga muvofiq.

Uchinchidan, o‘simlik assortimentini mahalliy iqlim va suv ta’minotiga mos shakllantirish, suvni tejovchi sug‘orish texnologiyalarini joriy etish va yashil hududlarni saqlash xarajatlarini loyiha bosqichidayoq hisobga olish zarur.

To‘rtinchidan, park va xiyobonlarni piyoda yo‘laklari hamda jamoat transporti bilan bog‘lash orqali ularning foydalanish samaradorligini oshirish mumkin.

Beshinchidan, GIS asosidagi raqamli xaritalardan foydalanib, daraxtlar joylashuvi,

yashil maydonlar, sug‘orish tarmoqlari va rekreatsion obyektlar haqidagi ma’lumotlarni yagona tizimda yuritish taklif etiladi.

Xulosa

Shahar muhitini shakllantirishda landshaft arxitekturasi va yashil hududlardan samarali foydalanish ekologik, ijtimoiy va estetik vazifalarni yagona tizimda hal qilish imkonini beradi. Yashil hududlarning samaradorligi ularning maydoni bilan bir qatorda joylashuvi, o‘zaro bog‘liqligi, funksional xilma-xilligi, o‘simliklarning iqlimga mosligi va parvarishlash tizimiga bog‘liq.

Tadqiqot natijasida yashil hududlarni turli shahar miqyoslarida o‘zaro bog‘lash, yashil koridorlarni rivojlantirish, mahalliy sharoitga mos o‘simliklardan foydalanish va suvni tejovchi texnologiyalarni joriy etish ustuvor yo‘nalishlar sifatida belgilandi. Bunday yondashuv shahar hududining ekologik barqarorligini oshirish bilan birga aholining rekreatsion va ijtimoiy ehtiyojlariga javob beradigan qulay jamoat makonlarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining Shaharsozlik kodeksi.

2. O‘zbekiston Respublikasining ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilishga oid normativ-huquqiy hujjatlari.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yashil makon” umummilliy loyihasiga oid hujjatlari.

4. Shaharsozlik va landshaft arxitekturasi bo‘yicha ilmiy adabiyotlar.

5. Shahar yashil infratuzilmasi va ekologik barqarorlik masalalariga oid ilmiy tadqiqotlar.